

УДК 316. 012

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.90.4>

А. В. РУС-ПОЛТАВСЬКА
аспірантка кафедри соціології,
Запорізький національний університет

ЗМІНИ У СФЕРІ ЦІННІСНИХ УПОДОБАНЬ УКРАЇНЦІВ: АНАЛІЗ МОНІТОРИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 2011–2020 РР.

У статті проведено вторинний аналіз вибіркових даних моніторингових досліджень центру Разумкова (Інститут соціології НАН України), Київського міжнародного інституту соціології та Соціологічної групи Рейтинг щодо вивчення змін у сфері основних ціннісних потреб у житті українців (крім жителів Донецької, Луганської областей та Криму) за період 2018–2020 рр. Проведено вторинний аналіз даних досліджень проєкту «Світове дослідження цінностей» за 2011 і 2020 рр. Було досліджено ціннісні пріоритети громадян України особистого рівня: здоров'я, добробут, робота, освіта, пенсійне забезпечення, ціни і тарифи, рівень соціального захисту. На загальнонаціональному рівні було проаналізовано відповіді громадян із питань: безпеки, стабільності, демократії, економічного розвитку, ставлення до влади, упевненості громадян у завтрашньому дні. Статистичні зміни торкнулися майже всіх вибраних нами для аналізу груп цінностей. Згідно з загальнонаціональними дослідженнями за 2018–2020 рр. у всіх основних сферах життя українців значно погіршилося, особливо це стосується рівнів здоров'я, добробуту, соціального захисту, росту цін та тарифів. На думку українців, найменше негативних змін відбулося у сферах освіти і демократії. Щодо даних проєкту «WVS-2020» в Україні, то порівняно з 2011 р. українці стали більш щасливими, поліпилися їхні рівні здоров'я та добробуту, зменшилася частка українців, які вважають, що Україна – це не демократична країна, в якій не поважають права людини. Занепокоєність громадян питаннями освіти у своєму житті майже лишилась на тому ж рівні, погіршилася ситуація в питаннях роботи, безпеки, зростає недовіра громадян до влади. Зазначимо, що час досліджень охоплює періоди до надзвичайних подій, пов'язаних із пандемією і під час її, тому життя багатьох українців, які втратили роботу та частину доходу, стало ще гірше.

Ключові слова: система цінностей, ціннісна проблематика, цінності особистості.

Постановка проблеми. У сприйнятті українців ті зміни, що відбуваються сьогодні в Україні, викликають негативну спрямованість вїу СЦ особистості, що вимагає аналізу і опрацювання цієї проблематики.

Мета статті – провести порівняння змін у сфері ціннісних уподобань громадян України на основі моніторингових досліджень за період 2011–2020 рр.

Виклад основного матеріалу. Загальнонаціональний опитування центру Разумкова за 2018–2020 рр. [1–3]. Для аналізу динаміки ціннісних уподобань громадян України за період 2018–2020 рр. було використано результати трьох загальнонаціональних опитувань, проведених зусиллями соціологічних компаній: Київським міжнародним інститутом соціології, Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова та Соціологічною групою «Рейтинг» за означений період. Відповідно до моделі соціологічного дослідження, респондентам пропонувалося позначити ступінь важливості певних цінностей у своєму житті. Деякі з ціннісних уподобань були виключені зі списку дослідження, бо згадуються тільки в одному з трьох досліджень. Наприклад, тільки в 2018 р. є дані про ставлення громадян України до масового виїзду українців за кордон (59%), зубожіння населення (51%), безвладдя, деградації населення (від 25%) та можливості екологічної катастрофи (20%) [1].

З усіх представлених у загальнонаціональних дослідженнях цінностях українців як об'єкти дослідження для проведення вторинного аналізу нами були вибрані 13 ціннісних уподобань особистості в сучасному соціумі. Респондентам було запропоновано відповідати на такі питання: «Які із перелічених проблем є зараз найбільш важливими?» [1] та «На Вашу думку, яким чином змінилося становище в Україні в таких сферах порівняно з початком року?» [2; 3]. Вибіркові дані моніторингових досліджень центру Разумкова наведені в Таблиці 1. Було проаналізовано думки громадян України щодо змін у сферах:

- особистого життя – здоров'я, добробут, оплата праці, рівень освіти, пенсійне забезпечення, ціни та тарифи, соціальний захист;
- на загальнонаціональному рівні – безпека, рівні стабільності і демократії, упевненість громадян у завтрашньому дні, економічний занепад та ставлення громадян до влади.

Таблиця 1

Вибіркові дані моніторингових досліджень центру Разумкова

Негативні зміни в Україні, на думку громадян		2018	2019	2020
1	Рівень добробуту	51	30,6	64,4
2	Охорона здоров'я	32	45,7	71,8
3	Оплата праці	52	30,6	55,8
4	Освіта	4	25,5	51,1
5	Зріст цін та тарифів	85	60,9	81,2
6	Пенсійне забезпечення	52	32,5	50,3

Продовження таблиці 1

7	Соціальний захист (соціальні виплати, допомоги, субсидії тощо)	11	43,5	65,6
8	Економічний занепад	59	27,5	76,4
9	Рівень стабільності	41	32,5	73,7
10	Рівень демократії	2	17,8	30,1
11	Ситуація зі злочинністю, безпека	33	29,3	49,2
12	Ставлення громадян до влади	-	25,3	64,4
13	Упевненість громадян у завтрашньому дні	-	35,6	68,8

Аналіз змін у ціннісній сфері особистого життя українців. За підсумками моніторингового дослідження 2018 року [1] констатуємо, що громадяни України найбільше стурбовані негативними змінами у сфері особистісних цінностей: зростанням цін на товари і підвищенням тарифів за комунальні платежі (85%), низьким рівнем зарплат (52%), пенсій (52%) та низьким рівнем роботи служб охорони здоров'я (32%). Майже половина опитаних вважають, що рівень доходу їхніх сімей став гірше (51%). І лише мала частина респондентів незадоволена падінням рівнів соціального забезпечення (11%) та освіти (4%).

Загальна тенденція змін, за підсумками 2019 року [2], дозволяє говорити про позитивну динаміку у багатьох ціннісних сферах, які ми аналізуємо. За оцінками опитаних, порівняно з попереднім роком, тільки в трьох із семи особистісних цінностях українців показники погіршилися (в дужках вказані дані за попередній рік):

- охорона здоров'я – 45,7% (32%);
- соціальний захист населення – 43,5% (11%);
- рівень освіти – 25% (4%).

На думку українців незначно погіршилася ситуація у сферах:

- рівень добробуту – 30,6% (51%);
- оплата праці – 30,6% (52%);
- пенсійне забезпечення – 32,5% (52%);
- зростання цін і тарифів – 60,9% (85%).

Моніторингове дослідження 2020 р., на противагу попередньому року, показує значне зростання негативних показників щодо всього переліку досліджуваних цінностей. За оцінками опитаних у 2020 р. значно погіршилися показники у всіх сферах особистого життя громадян України (в дужках вказані дані за попередній рік):

- рівень добробуту – 64,4% (30,6%);
- охорона здоров'я – 71,8% (45,7%);
- оплата праці – 55,8% (30,6%);
- рівень освіти – 51,1% (25,5%);

- зростання цін і тарифів – 81,2% (60,9%);
- пенсійне забезпечення – 50,3% (32,5%);
- соціальний захист населення – 65,6% (43,5%).

Усі показники перевищили навіть дані за 2018 рік. Так, рівень зростання цін і тарифів, який три роки був одним із найвищих, практично зрівнявся з даними 2018 року.

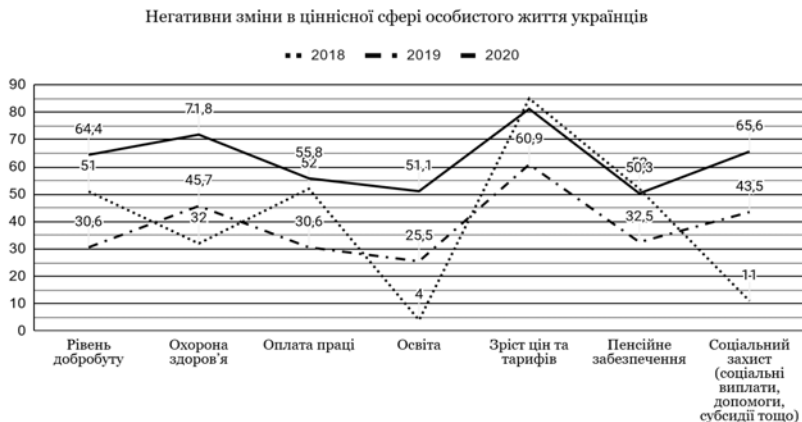

Рис. 1.

Аналіз змін у ціннісній сфері українців на загальнонаціональному рівні. На загальнонаціональному рівні в 2018 р. респонденти зазначили значне погіршення ситуації в трьох вибраних нами для дослідження, цінностях. Негативні зміни рівня демократії визначили лише 2% опитаних. У 2018 р. незадоволеність громадян у масштабі країни розподілилася таким чином: 59% громадян зазначили негативні зміни у сферах економічного падіння, незадоволені рівнем стабільності 41% та ситуацією зі злочинністю 33% громадян. Переконливих даних стосовно думки українців щодо впевненості в завтрашньому дні і ставленні до влади в дослідженні за 2018 р. ми не знайшли, тому не наводимо їх. У 2019 р. в аналізованому списку цінностей негативні зміни на рівні країни зазначили значно менше респондентів, ніж у попередньому році (в дужках вказані дані за попередній рік):

- економічний занепад – 27,5% (59%);
- рівень стабільності – 32,5% (41%);
- ситуація з злочинністю – 29,3% (33%);
- рівень демократії – 17,8% (2%);
- упевненість у завтрашньому дні – 35,6%;
- негативне ставлення до влади – 25,3%.

На загальнонаціональному рівні в 2020 р. всі показники (Рис. 2) перевищили рівень негативних змін за 2018 і 2019 рр. Наприклад, негативні зміни в економіці підскочили відразу майже в три рази – 76,4% (27,5% в 2019 р). Дані досліджень за 2020 р. порівняно з 2019 р. (в дужках вказані дані за попередній рік):

- економічний занепад – 76,4% (27,5%);
- рівень стабільності – 73,7% (32,5%);
- рівень демократії – 30,1% (17,8%);
- ситуація зі злочинністю – 49,2% (29,3%);
- ставлення громадян до влади – 64,4% (25,3%);
- впевненість громадян у завтрашньому дні – 68,8% (35,6%).

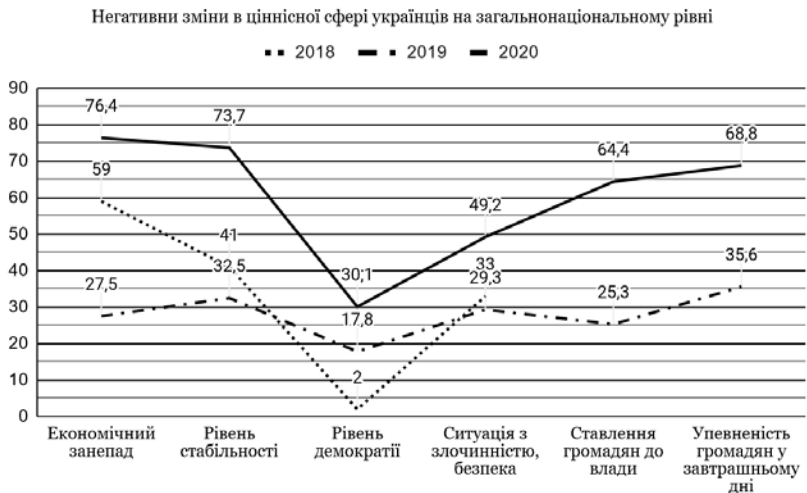

Рис. 2.

Аналіз даних показує, що за період 2018–2020 рр. в оцінках громадян переважає негатив у всіх з 13 запропонованих цінностей. Доводимо, що є показники, які за три роки змінилися більш ніж у два-три рази. Це стосується рівня освіти, який, на думку респондентів, двічі перевищив негативні показники попередніх років (4% – 25, 5% – 51%). Схожа тенденція спостерігається в погіршенні рівня демократії (2% – 17, 8% – 30,1%). У дужках наведені дані за 2018, 2019, 2020 роки відповідно.

Різкі зміни також спостерігаються в ставленні громадян до влади. У 2020 р. більш ніж удвічі виросла кількість опитаних, які негативно ставляться до влади (з 25,3% до 64,4%). Більшість українців (68,8%) не впевнені у завтрашньому дні. Позитивні зміни 2019 року (рівень добробуту, оплата праці, зріст цін та тарифів, пенсійне забезпечення,

економічний занепад та рівень стабільності) були значні (від 10% до 30%), але, як виявилось, тимчасовими.

У вищезгаданих дослідженнях [1–3] респондентам також пропонувалося відповісти на два питання: «Як змінилася ситуація в Україні за минулий рік?» та «Якщо говорити загалом, як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?» (Таблиці 2 і 3). Дані таблиць показують, що наприкінці 2020 р. близько 70% опитаних громадян вважають, що події в Україні загалом розвиваються у неправильному напрямі і ситуація змінилася на гірше. Лише 3% респондентів дотримуються думки, що ситуація в Україні покращилася.

Таблиця 2
Як змінилася ситуація в Україні за минулий рік

Якщо говорити загалом, як Ви вважаєте, події в Україні розвиваються у правильному чи неправильному напрямі?	12.2018	12.2019	12.2020
У правильному напрямі	12	44,2	16,5
У неправильному напрямі	78	35,8	66,8

Таблиця 3
Яким чином розвиваються події в Україні

Як змінилася ситуація в Україні за минулий рік	2018	2019	2020
Ситуація в Україні ніяк не змінилася	22	47	20
Ситуація в Україні змінилася на краще	5	14	3
Ситуація в Україні змінилася на гірше	67	29	71

Більшість громадян України вважає, що у всіх основних сферах життя становище погіршилося, хоча в 2019 році це зазначалося в меншій мірі, ніж в 2018 і 2020 роках. Але в 2019 році (Таблиця 2) більшість респондентів (47%) відповіли, що ситуація ніяк не змінилася порівняно з попереднім роком. Тому можна стверджувати, що ситуація залишилася на такому ж незадовільному рівні, а в 2020 р. навіть ці досить низькі показники ще погіршилися. Зазначимо, що стабільно високими залишаються показники «зростання цін і тарифів» (85%, 61%, 81%, відповідно, за 2018, 2019, 2020 рр.) [1–3].

Загальну динаміку змін добре видно на наведених рисунках 1, 2, які демонструють тенденцію до різкого погіршення життя громадян у всіх сферах життєдіяльності як на особистісному рівні, так і на

загальнодержавному. Якщо взяти загальну тенденцію, то з кожним роком ситуація в Україні погіршується порівняно з попереднім (також негативним) роком.

За результатами цього дослідження із багатьох ціннісних пріоритетів громадян України, які згадуються в моніторингових дослідженнях Центру Разумкова за 2018–2020 роки [1–3], нами було проаналізовано 13. Моніторингові дослідження охоплюють періоди, які пов'язані з пандемією (2019, 2020 рр.). Можливо, цим пояснюється різкий сплеск негативних змін саме в ці роки во всіх розглянутих нами сферах життєвих цінностей українців. Дослідження показало, що українців найбільше хвилюють негативні зміни у сферах особистого життя – здоров'я, добробут, ціни та тарифи, соціальний захист. На загальнонаціональному рівні – економічній занепад, рівень стабільності, упевненість громадян у завтрашньому дні. Ці дані корелюють із висновками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України: «Ще влітку 2020 року Держстат опублікував дані, згідно з якими майже дві третини українців (65,3%) вважають себе бідними». Але за друге півріччя в умовах карантинних заходів, як вважає керівник Інституту демографії Е Лібанова, рівень бідності українців значно зріс [4].

Аналіз даних проєкту «Світове дослідження цінностей» («WVS-2020 в Україні») [5]. За підсумками проєкту «WVS-2020» були розглянуті такі групи цінностей: здоров'я, освіта, добробут, робота, безпека, економічний розвиток, ставлення до демократії, ставлення до влади (Таблиця 4.). Були проведені порівняння даних 2011 р. з даними 2020 р. Вибірка 2020 року репрезентує всю територію України, за винятком неконтрольованих українським урядом територій Донецької та Луганської областей та Автономної Республіки Крим, тому не є повністю зіставною з вибіркою 2011 р. [5]. Також внаслідок «Революції гідності» та через епідемію COVID-19 (2014, 2019, 2020 рр.) багато українців втратили частину доходу та поїхали за кордон, що так чи інакше вплинуло на результати дослідження проєкту «WVS-2020» в Україні [5]. Розглянемо докладніше ті цінності українців, які було нами вибрано для проведення вторинного аналізу.

Здоров'я. Незважаючи на труднощі, які переживають українці в наслідку та умовах пандемії (втрату роботи та зниження доходів), за даними дослідження, стан здоров'я українців порівняно з 2011 роком став трохи гарніше (було 37%, стало 45,4%). Також зменшилась частка тих, хто оцінював стан свого здоров'я як погане (13,4% порівняно с 17% в 2011 р.).

Освіта. Рівень занепокоєння дати дітям гарну освіту майже не змінився. Як в 2011 р., так і за підсумками опитування в 2020 р. більше половини українців (64,5%) хвилюються з приводу можливості дати гарну освіту своїм дітям.

Рівень добробуту. Фінансовим становищем свого домогосподарства та своїм життям загалом в 2011 р. були задоволені 70% респондентів, майже стільки в 2020 р. (68,7%). Порівнюючи дані дослідження

«WVS-2020» шостої та сьомої хвиль, можна сказати, що істотних змін порівняно з 2011 р. в Україні не виявлено, за винятком зменшення на 15,3% кількості українців, незадоволених своїм фінансовим становищем та життям загалом (було 74%, стало 58,7%).

Питання праці. В анкеті «WVS-2020» [5] багато запитань присвячено питанням праці. Але нами були розглянуті лише наступні три з усіх: важливість роботи, занепокоєння можливістю втрати роботи (але не знайти роботу) та рівність і різниця доходів громадян України. Відповіді учасників опитування на перші два питання дуже схожі, але майже не змінилися: важливість роботи для себе висловили близька 80% громадян, можливість втрати роботи турбує 64,3% респондентів. Навпаки, дуже змінилися думки респондентів щодо питання про рівність та різницю доходів. Якщо у 2011 р. 32% респондентів вважало, що доходи мають бути рівними, то в 2020 р. так вважають лише 7,7% громадян. Але виросла частка тих, хто вважає, що дохід українців «повинен бути значно вищим у випадку більш істотних індивідуальних зусиль» (було 4%, стало 18%).

Безпека. Ситуація зі злочинністю. Показники ступеня безпеки загалом не змінилися: як в 2011 р., так і в 2020 р. майже 74% респондентів почували себе «повністю» та «досить безпечно» [5]. Щодо злочинних подій, які відбувалися поряд із місцем проживання людини, то у 2020 р. частішали випадки продажу наркотиків на вулиці (на 3,5%) та втручання силових структур у життя людей (на 3,2%). Але зменшилися випадки грабежів і крадіжок (на 2,7%) та більш істотно (на 12%) випадки розпивання алкогольних напоїв на вулиці (з 51,2% до 39,2%). З метою підвищення своєї безпеки громадяни України також, як і в 2011 р., не носять із собою багато грошей (майже 78%), трохи частіше стали залишатися в темний час доби вдома (65,1%) та вдвічі частіше брати з собою якусь зброю (пістолет, ніж) (7,4%).

Економічне становище. 77,8% респондентів у 2011 р. вважали, що економічне зростання має бути стабільним та високим. Але в 2020 р. доля таких громадян становила трохи більш половини від усіх опитаних (53,3%) (Таблиця 4).

В анкеті «WVS-2020» [5] є запитання щодо ставлення респондентів до вибору пріоритету вирішення проблем навколишнього середовища і економічного зростання, відповіді на яке зіставляються у зрівнянні даних за 1996 та 2020 рр. Так, у 1996 р. лише 29% респондентів вважало, що економічне зростання і нові робочі місця найважливіші, навіть якщо навколишнє середовище від цього постраждає. Але у 2020 р. доля таких виросла до 43,9%.

Рівень демократії. У таблиці 4 бачимо ставлення респондентів до деяких характеристик демократії в Україні, вибраних нами для аналізу. На 7,3% громадян більше, ніж в 2011 р., вважають, що нині наша країна управляється демократично. Але цей показник був не дуже високим в 2011 р. – лише 21,9% респондентів вважали саме так. Ще істотніше

Таблиця 4

Вибіркові дані проєкту «WVS-2020 в Україні»

Співвідношення даних шостої 6 (2011 р.) та сьомої хвилі (2020 р.) проєкту «Світове дослідження цінностей» (WVS)		2011 (крім 5*)	2020
№ п/п	Група цінностей	Питання анкет	Відповіді респондентів
1	2	3	4
1	Стан здоров'я	Оцінка стану власного здоров'я	Гарне Погане Посереднє
2	Освіта	Занепокоєння дати дітям гарну освіту. Не враховані відповіді «нема відповіді» та «важко відповіді».	Не дуже та зовсім не турбує Дуже та дещо турбує
3	Задоволеність рівнем добробуту	Рівень задоволеності респондентів фінансовим становищем свого домогосподарства та своїм життям загалом. Не враховані відповіді «нема відповіді» та «важко відповіді».	Задоволені фінансовим становищем свого домогосподарства та своїм життям загалом. Незадоволені фінансовим становищем свого домогосподарства та своїм життям загалом
4	Питання праці. Рівень доходів	Занепокоєння можливістю втратити роботу, але не знайти роботу. Не враховані відповіді «нема відповіді» та «важко відповіді».	Не дуже та зовсім не турбує Дуже та дещо турбує
4		Важливість роботи	Дуже важлива та скоріше важлива
			Скоріше не важлива та зовсім не важлива
5	Економічне становище	Різниця та рівність в доходах. Вибрані відповіді тільки тих респондентів, які повністю погоджуються із вказаним твердженням	Доходи має бути більш рівними
			Дохід має бути значно вищим у разі більш істотних індивідуальних зусиль
5		Важливість високого рівня економічного зростання (перший вибір)	77,8
			Респ. %
			6
			45,4
			13,4
			40,3
			29,8
			64,5
			70
			58,7
			32,6
			64,3
			81
			19
			7,7
			18
			53,3

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6
		Ставлення респондентів до першочерговості вирішення проблем навколишнього середовища і економічного зростання. * Порівняння даних для України за 1996 і 2020 роки. Не враховані відповіді «інше» та «важко відповіді».	Пріоритетом має бути захист довкілля, навіть якщо це спричинить сповільнення економічного зростання і скорочення робочих місць.	45	44,1
			Економічне зростання і нові робочі місця мають бути найважливішими, навіть якщо навколишнє середовище від цього постраждає.	29	43,9
		Наскільки безпечно Ви себе зараз відчуваєте?	Повністю безпечно та досить безпечно	74	74,6
		Як часто відбуваються певні події (крадіжки, грабежі) поблизу місця вашого проживання?	Не дуже безпечно та зовсім небезпечно	19,1	22,7
		Розпивання алкогольних напоїв на вулиці	Сума відповідей «дуже часто» та «досить часто»	16,8	14,1
		Втручання поліції або інших силових структур у приватні справи і життя людей		51,2	39,2
		Продаж наркотиків на вулиці		5,9	9,1
		Що Ви робите з метою підвищення Вашої безпеки?	Не ношу з собою багато грошей.	78,4	77,3
			Ношу з собою ніж, пістолет або іншу зброю.	3,9	7,4
			Намагаюсь не виходити на вулицю пізно ввечері, вночі.	61,7	65,1
6	Ситуація зі злочинністю, безпека				

Продовження таблиці 4

1	2	3	4	5	6
7	Рівень демократії	Наскільки демократично управляється наша країна зараз	Демократично (сума відповідей пунктів 7–10 анкети WVS)	21,9	29,2
		Якою мірою в Україні поважаються права людини?	НЕ демократично (сума відповідей пунктів 1–4 анкети WVS)	50,7	41,2
			Повною мірою поважаються та деякою мірою поважаються	34,8	45,6
8	Недовіра громадян до влади	Президент України	Скоріше не поважаються та абсолютно не поважаються	65,2	54,4
			Сума відповідей «не дуже довіряють» та «зовсім не довіряють»	не було питання	61,5
		Верховна Рада України (парламент)		79,5	81,1
		Кабінет Міністрів України (Уряд)		74,7	79,8
9	Оцінка респондентами тверджень щодо змін в суспільстві	Судова система		74,8	78,2
			Суспільство має бути поступово змінено шляхом реформування.	-	47,2
			Необхідно надійно захистити сучасне суспільство від впливу руйнівних сил.	-	32,7
10	Загалом можете сказати, що Ви щасливи?	Так		68	78,3

відбулися зміни щодо питання дотримання прав особистості в Україні. Якщо в 2011 р. майже третина (34,8%) опитаних вважала, що права людини якось поважаються в Україні, то в 2020 р. таких стало набагато більше 45,6%. Але нині більше половини респондентів (54,4%) вважають, що в Україні права людини «абсолютно та скоріше не поважаються». В 2011 р. цей показник дорівнював 65,2%.

Ставлення громадян до влади. У 2020 р. довіра українців до влади, яка була досить високої всі три роки (60–80%), виросла в таких співвідношеннях: до парламенту – на 1,6%, до Уряду – на 5,1%, до судової системи – на 3,4%. За підсумками опитування в 2020 р., Президенту України не довіряє 61,5% опитаних українців.

Оцінка респондентами тверджень щодо змін у суспільстві. На завершення наведемо відповіді респондентів із приводу подальшого розвитку суспільства за даними проєкту «Світове дослідження цінностей» (WVS) 2020 р. Оцінки респондентами тверджень щодо змін у суспільстві (рис. 3) розподілилися таким чином: 47,2% громадян вважають, що суспільство треба «поступово змінювати шляхом реформування», трохи менше респондентів (37,2%) вважають за необхідне захищати суспільство «від впливу руйнівних сил» і зовсім мала частина опитаних (12,6%) виступає за радикальні зміни «шляхом революційних перетворень» [5]. Решта не визначилася з відповідями або відмовилася відповідати на це питання.

Співвідношення даних шостої та сьомої хвиль проєкту «Світове дослідження цінностей» [5] дає нам змогу простежити зміни (рис. 4, 5) поглядів українців стосовно розглянутих нами цінностей – здоров'я, освіти, добробуту, роботи, безпеки, економічного розвитку, рівня демократії в Україні та міри довіри українців до державних інститутів влади.

Порівняно з 2011 р. українці менше стали скаржитися на своє здоров'я (на 3,6%) та підтверджувати своє незадоволення фінансовим становищем і своїм життям загалом (на 15,3%). Важливість роботи (81%) та отримання гарної освіти (64,5%) залишаються в пріоритеті майже на тому ж рівні, як у 2011 році. У 2020 р. українці стали почуватись небезпечніше (на 3,6%), але це стосовно лише п'ятої частини респондентів (22,7%). Так, більшість українців (74,6%) почувуються «повністю та досить безпечно», як і в 2011 р. (74%).

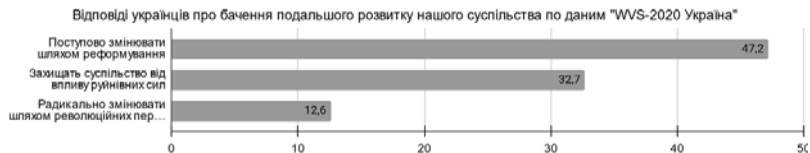

Рис. 3.

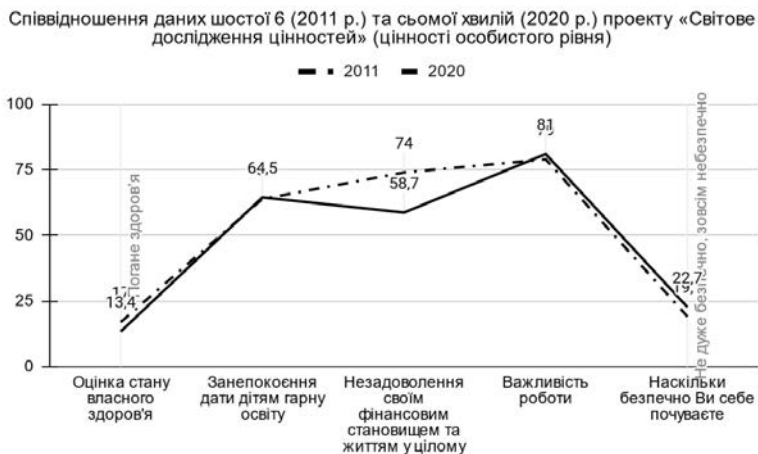

Рис. 4.

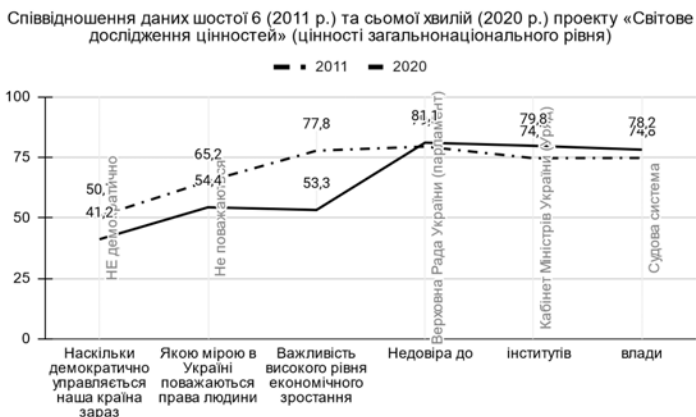

Рис. 5.

Щодо рівня демократії в Україні дані дослідження показують, що в 2020 р. зменшилася частка людей, які вважають, що наша країна управляється «не досить та зовсім недемократично» (41,2% замість

50,7% в 2011 р.), та що в Україні не поважають права людини (54,4% замість 65,2% в 2011 р.). Хоча частка таких респондентів залишається все ж таки досить високою.

Важливість економічного зростання зазначає лише половина респондентів (53,3%), кількість яких в 2011 р. становила 77,8% от усіх опитаних. У 2020 році зросла недовіра українців до основних державних інститутів влади – Верховної Ради (81,1%), Кабінету Міністрів (79,8%), судової системи (78,2%), рівень яких за підсумками 2011 р. був також досить високим (79,5%, 74,7%, 74,8% відповідно). Ступінь недовіри до Президента України в 2020 р. висловили 61,5% респондентів. За даними Центру Разумкова в 2020 р. [3], також 61,7% опитаних відповіли, що вони не довіряють Президенту України. В 2019 р. ця цифра становила 30,9%.

Узагальнюючи, слід зазначити, що невеликі поліпшення показників у досліджуваних нами ціннісних сферах українців несуттєво впливають на загальну картину дослідження, в якій, за даними центру Разумкова [1–3], залишаються стабільно негативними показники у сферах: роботи (81%), добробуту (64,4%), здоров'я (71,8%), росту цін та тарифів (81,2%), соціального захисту (65,6%), економічному занепаду (76,4%), рівні стабільності (73,7%), недовіри до влади (64,4%), упевненості громадян у завтрашньому дні (68,8%). За даними досліджень проекту «WVS-2020» [5] стабільно негативними залишаються дані у сферах: освіти (64,5%), роботи (81%), добробуту (58,7%), демократії (54,4%), недовіри до влади (61–81%). Як було вже сказано раніше, наприкінці 2020 р. майже 70% українців вважають, що ситуація погіршилася і події в країні розвиваються в неправильному напрямі. Подальший розвиток суспільства більшість українців бачать у поступових змінах «шляхом реформування» (47,2%) та в надійному захисті його «від впливу руйнівних сил» (32,7%) [5].

Висновки і пропозиції. За результатами воринного аналізу загальнонаціональних опитувань Центру Разумкова, Київського міжнародного інституту соціології та Соціологічної групи «Рейтинг» [1–3] було проілюстровано тенденцію змін у сферах ціннісних уподобань громадян України за період 2018–2020 рр., що дає підстави сформулювати основні узагальнення: спостерігається негативна динаміка змін у сферах добробуту (64,4%), здоров'я (71,8%), цінах та тарифів (81,2%), соціального захисту (65,6%). Найменше змінився рівень демократії, але в умовах погіршення соціально-економічної ситуації, в якій нині опинилася більшість населення України, демократія майже марна, бо не може ефективно функціонувати. З огляду на те, що близько 70% [3] опитаних громадян вважають, що ситуація в Україні змінилася на гірше, можна припустити, що негативна динаміка змін у ціннісній сфері українців буде посилюватися.

Вторинний аналіз даних проекту «WVS-2020» в Україні [5] дозволяє зробити такі висновки: за результатами опитування оцінки власного

стану здоров'я українців порівняно з 2011 р. підвищились (45%), але майже половина українців оцінюють своє здоров'я як посереднє (40,3%) та погане (13,4%). Більшість громадян (63,9%), як і в 2011 р., стурбовані з приводу змоги дати гарну освіту своїм дітям. Вважаємо, що в умовах сучасних реформ освіти, коли загальноосвітні школи масово переводять на дистанційне навчання [6], це питання в майбутньому залишиться актуальним. Кількість не задоволених фінансовим становищем свого домогосподарства і своїм життям загалом, хоч і зменшилася порівняно з 2011 р., але залишається все ж таки досить високою (58,7%). В анкеті «WVS-2020» на питання «важливість роботи» (81%), «занепокоєння можливістю втрати роботи, але не знайти роботу» (64,3%) відповіді учасників опитування майже не змінилися порівняно з 2011 роком. Робота для більшості українців залишається важливим і основним способом виживання в сучасних умовах погіршення соціально-економічної ситуації. Залишається високою, хоч і зменшилася частка українців (41,2%), які вважають, що Україна – це не демократична країна, в якій не поважають права людини.

На завершення наведемо дані моніторингових досліджень щодо рівня щастя українців в 2020 р. За даними проєкту «WVS-2020» [5] на запитання «Загалом можете сказати, що Ви щасливі?» більшість українців повідомили, що вони щасливі: в 2011 р. «так» відповіли 68%, а в 2020 р. – 78,3% опитаних громадян. Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) спільно з Фондом «Демократичні ініціативи» [7] опублікував у грудні 2020 р. дані дослідження під назвою «Індекс щастя: в світі та в Україні». На питання «Наскільки щасливою чи нещасливою людиною ви себе відчуваєте у зв'язку з подіями вашого особистого життя?» 49% українців відповіли, що вони щасливі, 35% нещасливі. Так, з 50 країн світу, в яких також проводилося це дослідження, Україна опинилася в першій п'ятірці країн, жителі яких відчують своє життя нещасливим.

Список використаної літератури

1. Разумков Центр. Моніторинг електоральних настроїв українців (2 листопада 2018 р.) URL: <https://ukr-socium.org.ua/uk/dlja-avtoriv/vimogi-do-oformlennja-statej/> (дата звернення: 08.04.2021).
2. Разумков Центр. Підсумки-2019: громадська думка (соціологія). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidsumky2019-gromadska-dumka> (дата звернення: 10.04.2021).
3. Разумков Центр. Україна-2020: невиправдані очікування, неочікувані виклики. Підсумки року у дзеркалі громадської думки (грудень 2020р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukraina2020-nevpravdani-ochikuvannia-neochikuvani-vyklyky-pidsumky-roku-u-dzerkali-gromadskoi-dumky-gruden-2020r> (дата звернення: 20.04.2021).
4. Факти. Критичний ріст до 51%: демограф розповіла про вплив карантину на бідність в Україні. URL: <https://fakty.com.ua/ua/>

ukraine/20210201-krytychnyj-rist-do-51-demograf-rozpovila-pro-vplyv-karantynu-na-bidnist-v-ukrayini/ (дата звернення: 12.04.2021).

5. Український центр європейської політики. Київ, 2020. Світове дослідження цінностей – 2020 в Україні. URL: https://smc.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/WVS-UA_2020_report_WEB.pdf (дата звернення: 15.03.2021).

6. Міністерство освіти і науки України. Деякі питання організації дистанційного навчання (zareєстровano в Міністерстві юстиції України № 941/35224 від 8 вересня 2020 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi-distancijnogo-navchannya-zareyestrovano-v-ministerstvi-yusticiyi-ukrayini-94735224-vid-28-veresnya-2020-roku> (дата звернення: 15.05.2021).

7. Київський міжнародний інститут соціології. «Індекс щастя: в світі та в Україні». URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=993&page=1&t=7> (дата звернення: 26.04.2021).

Rus-Poltavskaya A. V. Changes in value preferences of Ukrainians: analysis of monitoring studies 2011–2020

The article provides a secondary analysis of the monitoring studies of the Razumkov Center (Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine), Kiev International Institute of Sociology and Sociological Group Rating. Changes in the sphere of basic value needs in the life of Ukrainians (except for residents of Donetsk, Luhansk regions and Crimea) for the period 2018–2020 are analyzed. A secondary analysis of the World Values Survey data for 2011 and 2020 was carried out. The value priorities of Ukrainian citizens at the personal level have been studied: health, well-being, work, education, pensions, prices and tariffs, the level of social protection. At the national level, the answers of citizens were analyzed on the following issues: security, stability, democracy, economic development, attitude to government, citizens' confidence in the future. Statistical changes affected all considered value preferences. According to a nationwide survey 2018–2020, the situation has deteriorated significantly in all spheres of life of Ukrainians. This is especially true for health, well-being, social protection, rising prices and tariffs. According to Ukrainians, fewer negative changes have occurred in the field of education and democracy. According to the data of the "WVS-2020" project in Ukraine, in comparison with 2011, Ukrainians have become happier. The health and financial condition of Ukrainians improved. There are fewer Ukrainians who believe that Ukraine is not a democratic country where human rights are not respected. Citizens' concerns about education in their lives have practically remained at the same level, the situation in matters of work, safety has worsened, and citizens' distrust of the authorities has grown. It is noted that the time of the study covers periods of extreme events associated with the pandemic, so many Ukrainians lost their jobs and became poorer.

Key words: value system, value problems, personality values, national values.